

«Οι Βίκινγκς δεν έχουν αρχηγό, γιατί κάθε στρατιώτης είναι αρχηγός του εαυτού του»

«Βίκινγκς», το βιβλίο της Ελένης Σαραντίτη

Show

Παρακολουθώ τον Νικόλα, τον επτάχρονο εγγονό μου, να παίζει με τον Θορ. Πετά το τσεκούρι του Θορ κι εκείνο, αφού πλήξει τον «κακό», επιστρέφει πάλι στον Θορ.

– Και πώς γίνεται αυτό, Νικόλα μου;

– Έτσι είναι το τσεκούρι του Θορ, αφού ο Θορ είναι θεός.

Είναι η ημέρα που ο Νικόλας αντιμετωπίζει πολλούς εχθρούς και ο Θορ είναι πάντα εκεί πρόθυμος να βοηθήσει. Με συνέλαβε απροετοίμαστη και αδιάβαστη. Θορ ... Βίκινγκς ... Το σενάριο είναι ελλιπές. Για τον εμπλουτισμό του καταφεύγω στο βιβλίο της Ελένης Σαραντίτη *Οι Άνθρωποι του Βορρά. Βίκινγκς* (Εκδ. Πατάκη, 2018) που είναι καιρό στο γραφείο μου αλλά προσπεράστηκε από τις επείγουσες υποχρεώσεις.

«Βίκινγκς»: το όνομά τους, που συνδέεται με την πειρατεία, με τις επιδρομές και τον αγώνα για επιβίωση, είναι αποκαλυπτικό των δραστηριοτήτων τους. Αυτοί οι άγνωστοι «Άνθρωποι του Βορρά», στην πλειονότητά τους αναλφάβητοι, δεν άφησαν πολλές πρωτογενείς πηγές. Μας τους συστήνουν: οι σάγκα, οι επικές αφηγήσεις που εκθειάζουν τα κατορθώματά τους, και συμπληρώνουν οι έντα (edda), οι ποιητικές συνθέσεις για τη σκανδιναβική μυθολογία· οι ρουνικοί λίθοι, ενεπίγραφοι λίθοι με ρούνους, την αρχαία γραφή των Σκανδιναβών. Βυζαντινά κείμενα και καταγραφές ιεραποστόλων που κινητοποιούσε ο εκχριστιανισμός τους. Κυρίως δύο συγγραφείς, ο Δανός Σάξων ο Γραμματικός (Saxo Grammaticus, περίπου 1150 έως το 1216), που το έργο του, αναγνωρισμένο ήδη από την Αναγέννηση, καταγράφει την ιστορία της πατρίδας του από τα προϊστορικά έως τα χριστιανικά χρόνια και τον ανακηρύσσει ως τον εθνικό συγγραφέα των Δανών, και ο Ισλανδός Σνόρρι Στούρλουσον (Snorri Sturluson, 1179–1241) που εμπλουτίζει τις γνώσεις για τη σκανδιναβική μυθολογία και τις διαδοχές της βασιλείας. Είναι επίσης γνωστός για τη θεωρία του, σύμφωνα με την οποία οι πολεμικοί ηγέτες, μετά τον θάνατό τους, θεοποιούνται και στις τοποθεσίες που ενταφιάστηκαν δημιουργούνται τα πρώτα ιερά· αναβιώνει δηλαδή κατά κάποιον τρόπο τον «Ευημερισμό», τη θεωρία του Ευήμερου του Μεσσήνιου.

Οι Βίκινγκς έχουν συναίσθηση της κοινής καταγωγής τους. Η Σκανδιναβία είναι η κοινή κοιτίδα όλων των φυλών και εθνοτήτων τους κι απ’ αυτούς έλκουν την καταγωγή τους Νορβηγοί, Σουηδοί, Δανοί, Ισλανδοί. Για τη συνοχή τους θα μπορούσε να ισχύει η ρήση του Ηροδότου για τους δεσμούς μεταξύ των Ελλήνων: «δμαίονν τε και όμόγλωσσον, και θεών ιδρύματά τε κοινά και θυσίαί ήθεά τε όμότροπα»:

Εμείς, οι πιο απομακρυσμένοι κάτοικοι της Γης,

οι τελευταίοι ελεύθεροι,

έχουμε θωρακιστεί από το μυστήριο

που περιβάλλει το όνομά μας ...

Πέρα από μας δεν υπάρχει έθνος,

μόνο κύματα και βράχια (σ. 15)

Αυτό το πέρα από τα βράχια, όπου μόνο τα κύματα, αποτελεί και τη μεγάλη πρόκληση που τους στρέφει προς τη θάλασσα. Συνεπικουρούν βέβαια κι άλλοι λόγοι: το άγονο και το άξενο της γης τους· η αύξηση του πληθυσμού και η εξάντληση των φυσικών πόρων. Η γη που κληροδοτείται στους πρωτότοκους με τους νεαρότερους να εξωθούνται προς απόκτηση ίδιας περιουσίας· οικογενειακές βεντέτες και τοπικοί πόλεμοι· ηγεμόνες που χρειάζονταν επιπλέον έσοδα για να διατηρούν τη δύναμή τους· πολυγαμία και πολλά παιδιά· η κλιματολογική αλλαγή του 8ου αιώνα και η έλλειψη της ρέγγας, της βασικής τους τροφής· βοσκότοποι και αποψίλωση που συνέβαλαν στην ερημοποίηση. Δέλεαρ επίσης για έναν παγανιστικό λαό τα χριστιανικά μοναστήρια και οι θησαυροί τους.

Αλλά κυρίως ο χαρακτήρας τους· με τα λόγια της συγγραφέως: «Στους Βίκινγκς άρεσε περισσότερο να ταξιδεύουν, να εμπορεύονται, να αποικούν, να πολεμούν, να γνωρίζουν και να γεύονται απολαύσεις, να συναντούν το απροσδόκητο, παρά να μένουν στο σπίτι και να καλλιεργούν χωράφια ή να φροντίζουν τα ζώα κατά τους δύσκολους χειμώνες» (σ. 50). Θυμίζουν Οδυσσείς! Περισσότερο από τον ομηρικό Οδυσσέα, τον Οδυσσέα του Καζαντζάκη που, μετά τον πολυπόθητο νόστο, δεν χωρούσε στην Ιθάκη και φεύγει για το στερνό, το «αγύριστο» ταξίδι, κι εκεί στον τόπο του «αβασίλευτου ήλιου» ανταμώνει στην πλήρη του караβιού του τον θάνατο.

Είναι, επομένως, αυτονόητη η επίδοσή τους στη ναυσιπλοία. Τα ταχύτατα και ευέλικτα σκαριά τους εκθειάζονται ως σπουδαία επιτεύγματα του Μεσαίωνα. Η απόληξη της πλήρης σε σχήμα κύκνου ήταν κοσμημένη με μορφές μυθικών όντων. Πλοία ικανά να μεταφέρουν έως και διακόσιους πολεμιστές, με άλλα πανιά για να εντυπωσιάζουν και να τρομοκρατούν, απαντούν ακόμη και σε βραχογραφίες της Νορβηγίας που χρονολογούνται στα 1500 π.Χ.

Γνώριμοι με τα κύματα της Σκωτίας, της Ισλανδίας, της Γροιλανδίας, των ακτών του Καναδά. Θα διαπλεύσουν τον Αρκτικό Ωκεανό, τον Ειρηνικό, τη Μεσόγειο, την Κασπία Θάλασσα, τις αχαρτογράφητες ακτές της βόρειας Αμερικής και δια των πλωτών ποταμών θα προσεγγίζουν σε χώρες της Ευρώπης. Χωρίς πυξίδα, στους σκοτεινούς ουρανούς, χωρίς άστρα και ήλιο, τον προσανατολισμό τους εξασφάλιζαν μόνο, όπως μαρτυρούν οι σάγκα, οι ηλιόπετρες· ορυκτά που είχαν την ιδιότητα να πολώνουν το ηλιακό φως, ακόμη κι όταν ο ήλιος δεν είναι ορατός. Αλλά κυρίως η τόλμη τους που καθιστούσε ασφαλέστερη πυξίδα, κι από την ηλιόπετρα, τα όνειρά τους.

Τους ενθάρρυναν βέβαια και οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις· «πίστευαν ακράδαντα ότι στις αναμετρήσεις και στις κακουχίες είχαν συμπαρσάτες τους θεούς τους και ιδιαιτέρως τον θεό Όντιν» (σ. 63)· νέο και ρωμαλέο θεό της νίκης, αλλά και σοφό ποιητή. Δέντρα και νερά, ένθεα, τους συμπαρστέκονταν. Παγανιστές, με μια πλούσια σε συμβολισμούς θρησκεία, εκχριστιανίστηκαν βίαια με υποκίνηση των ηγεμόνων τους που ήλπιζαν να αυξήσουν τις πολιτικές, οικονομικές, εμπορικές τους σχέσεις και επιρροές με τον χριστιανικό κόσμο. Για τον προσηλυτισμό τους επινοήθηκε και ο ανάλογος Χριστός: «γενναίος πολέμαρχος, άφοβος και αποφασιστικός, που δε διέφερε και πολύ από έναν αξιοσέβαστο Βίκινγκ. [...] Ήταν μεν θεός, δίκαιος και παντογνώστης, ηρωικός ηγέτης, αλάνθαστος και πανίσχυρος, αλλά και άτεγκτος με όσους παραβίαζαν το δίκαιο ή έβλαπταν τον πλησίον τους· η τιμωρία τους ήταν βέβαιη και επιβεβλημένη» (σ. 188).

Με τους εποικισμούς ήταν πολλοί αυτοί που αφομοιώνονταν. Απορροφήθηκαν από Κέλτες, Βυζαντινούς, Φράγκους, και άλλους λαούς με παρελθόν, κουλτούρα και γνώση και έπειτα από τις συνακόλουθες επιγαμίες, οι απόγονοί τους μεγάλωναν και ανατρέφονταν χριστιανικά. Σ’ αυτή την προσαρμογή συνετέλεσε και το ηπιότερο κλίμα της νέας πατρίδας, ο λιγότερο τραχύς βίος και οι περισσότερες ευκαιρίες ανάπτυξης, όπως συνέβη κυρίως στην Ιρλανδία (σ. 197-198).

Ωστόσο στο δόγμα, η ισχύς εν τοις όπλοις, δεν έπαυσε να ισχύει και η προσταγή του Όντιν: «Μην αφήνετε τα όπλα σας στην πλάτη. Ποτέ δεν ξέρετε πότε θα τα χρειαστείτε»· ήταν πολύ ηχηρή για να σιγήσει (σ. 24). Τα όπλα υπήρξαν δηλωτικά του πλούτου και φρόντιζε ο καθένας ξεχωριστά για την ενδυμασία και τον εξοπλισμό του. Όπλα, ακρόπρωρα, χρηστικά και διακοσμητικά αντικείμενα και κυρίως τα κοσμήματα αποτυπώνουν με την τέχνη τους την αισθητική και την ανάπτυξη της τεχνικής στην επεξεργασία των πολύτιμων (χρυσός, σήμι, κεχριμπάρι) αλλά και των ευτελών υλικών (οστά ζώων).

Ανάμεσα στους ηγεμόνες τους ξεχώρισαν πολλοί, με προεξάρχοντες τρεις: α) Ο Δανός Κνούτος Β΄ ο Μέγας (περίπου 995-1035) που αξιώθηκε να βασιλεύσει στην Αγγλία, τη Δανία, τη Νορβηγία και εν μέρει στη Σουηδία. Οι στρατιωτικές του νίκες, η δύναμη που απέκτησε, οι διπλωματικές του σχέσεις με τον πάπα αλλά κυρίως η στάση του απέναντι στον λαό τον ανέδειξαν σε σπουδαίο ηγέτη του Βορρά.

β) Ο Όλαφ Β΄, συνομηλικός του Κνούτου Β΄, που «ανακήρυξε τη Νορβηγία χριστιανικό βασίλειο, το 1024, και δημιούργησε νομοθεσία βασισμένη σε χριστιανικούς κανόνες, που θεωρείται και η πρώτη νομοθεσία της Νορβηγίας. Μεταξύ άλλων απαγόρευσε τους βιασμούς, τους αναγκαστικούς γάμους, την πολυγαμία, καθιέρωσε την αργία της Κυριακής, τις νηστείες, και την ισονομία» (σ. 207-208). Εκθρονίστηκε, δραπέτευσε στους Ρως και «τελικά σκοτώθηκε από ομοεθνείς του και από τον Κνούτο, επίσημο χριστιανό βασιλιά», το 1030. Μεγαλύτερη υπηρέση φαίνεται να πρόσφερε στη Νορβηγία και τον θάνατο και την αγιοποίησή του, η οποία παρέσυρε πολλούς συμπατριώτες του στον εκχριστιανισμό. Γιατί ο ίδιος «δεν ήταν ασκητής. Η ζωή του δεν ήταν ολόκληρη μια ζωή πίστης και αρετής. Συμμετείχε σε πολέμους, σε πειρατείες, επέβαλε σκληρές ποινές σε ανθρώπους». Ο Όλαφ Β΄ σήμερα έχει αναγορευθεί σε «προστάτη της Νορβηγίας», σε «αιώνιο βασιλιά» της κι ο ναός του, που θεμελιώθηκε το 1070 και ολοκληρώθηκε το 1300, θεωρείται το εθνικό ιερό της Νορβηγίας (σ. 210-212).

Και γ) ο σημαντικότερος όλων [σημ. 1], ο νεότερος, ετεροθαλής αδελφός του Όλαφ Β΄, ο Χάραλντ Γ΄ της Νορβηγίας, βασιλιάς για μια εικοσαετία στη χώρα του, από το 1046 έως το 1066. Όταν ο Όλαφ Β΄ σκοτώνεται στη μάχη του του Στίκλεσταντ (1030), ο δεκαπενταετής Χάραλντ τραυματίζεται πολεμώντας στο πλευρό του. Μετά την ήττα καταφεύγει στη Σουηδία κι από εκεί στην αυλή του Κιέβου. Κερδίζοντας την εκτίμησή και εμπιστοσύνη χάρη στις διακρίσεις του, θα έρθει στο Βυζάντιο και θα αναλάβει πολλές αποστολές και διοικητικές Βυζαντινές υπηρεσίες, ως αξιωματικός του βυζαντινού στρατού (ανάμεσα τους η κατάκτηση της Σικελίας, η καταστροφή του στόλου των Αράβων στο Αιγαίο, η καταστολή της επανάστασης των Βουλγάρων) και υπηρέτησε τέσσερις αυτοκράτορες. Η αναχώρησή του από το Βυζάντιο υπήρξε περιπετειώδης· απέδρασε, κατέφυγε για άλλη μια φορά στους Ρως, παντρεύτηκε την Ελισάβετ, θυγατέρα του ηγεμόνα του Κιέβου, και επέστρεψε στην πατρίδα του με μεγάλο πλούτο και σεφαναυμένος τη φήμη της Κωνσταντινούπολης. Στον θρόνο είχε ανέβει ο ανιψιός του Μάγκνους ο Καλός, γιός του Όλαφ Β΄· μετά τον θάνατό του, ο Χάραλντ ανακηρύσσεται βασιλιάς της Νορβηγίας. Κατά τη διάρκεια της εικοσαετούς βασιλείας του επέδειξε εξαιρετικές ικανότητες στη διοίκηση αξιοποιώντας τις εμπειρίες του με τους Ρως και από τη δράση του στο Βυζάντιο. Αναδιοργάνωσε το κράτος του εκσυγχρονίζοντάς το, χωρίς να εγκαταλείψει την πολεμική του ετοιμότητα και διατηρώντας καλές σχέσεις με τους Βυζαντινούς. Κατά τη «Σάγκα του βασιλιά Χάραλντ», ξεπερνούσε όλους τους άλλους σε σοφία και οξυδέρκεια· στα όπλα ο γενναίωτερος των ανδρών· είχε την τύχη να νικά. Όμορφος, ψηλότερος από κάθε άλλον· άπληστος για εξουσία και πλούτη· γενναιοδωρός με τους φίλους. Εφάρμοξε νικηφόρα τεχνάσματα, όταν οι αντίπαλοί του υπερτερούσαν αριθμητικά. Έπαιρνε τις καλύτερες αποφάσεις, όταν βρισκόταν σε μεγάλο κίνδυνο. Η πλούσια μυθολογία γύρω από τον βίο του αποδεικνύει ότι αγαπήθηκε πολύ από τον λαό του, θαυμάστηκε ως αήττητος από τους απογόνους του που δεν θέλησαν τα κατορθώματά του να αφανιστεί η λήθη. Η αλήθεια είναι ότι η βασιλεία του Χάραλντ Γ΄ υπήρξε για τη χώρα του μια εικοσαετία ευημερίας και εκσυγχρονισμού. Ωστόσο ο ίδιος, «ακτινοβόλος, αλλά άπληστος [...] ακόρεστος και αδηφάγος και πλούτη, για δόξα, για εμνήμη, για επιτυχίες, για γόητρο», δεν έβγαζε από το μυαλό του την κατάκτηση της Αγγλίας. Η επιδρομή και η πραξία της ανήσυχης, ακατασίγαστης και πολυκύμαντης ζωής του ίδιου του Χάραλντ (σ. 255). Με τον θάνατό του (Στάμφορντ Μπριτζ, Γιορκσάιρ, 1066) σφραγίστηκε η ιστορία των Βίκινγκς. Οι Σκανδιναβοί έκτοτε θα συμβιώνουν ειρηνικά με τους λαούς της Ευρώπης, θα εκχριστιανιστούν, να προσαρμοστούν, θα μορφωθούν. Ο Χάραλντ είναι ταυτόχρονα ο τελευταίος Βίκινγκ και ο τελευταίος βασιλιάς τους.

Με έναν λυρικό λόγο η Ελένη Σαραντίτη διαγράφει το τέλος τους, ταυτόχρονη άλλη αρχή: Γιατί «όλες αυτές οι επιδρομές, οι εξερευνησεις, οι σφοδρές επιθέσεις, το εμπόριο, οι μετοικεσίες, οι πλεύσεις, οι αποχωρισμοί έφεραν τους Βίκινγκς σε επαφή με τον δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό, μα και με αυτόν της Ανατολής, και έτσι οι λαοί της Σκανδιναβίας, τους οποίους ανέκαθεν διέκρινε ισότητα σε ποικίλες εκφάνσεις τους βίου τους, συγκρότησαν τελικά δημοκρατικά και ευνοούμενα κράτη» (σ. 285).

Η ιστορία των Βίκινγκς διασταυρώνεται αρκετές φορές με την ελληνική. Δεν είναι μόνο ο Χάραλντ και οι Βαράγγοι του Βυζαντίου. Η συγγραφέας αφιερώνει πολύ τρυφερές σελίδες στον γάμο της Άννας Πορφυρογέννητης και ενός άλλου Βίκινγκ, του Βλαδίμηρου Α΄ του Κιέβου, που για να ζήσει μαζί της εκχριστιανίστηκε, εκχριστιάνισε τον λαό του και αγιοποιήθηκε από την Καθολική και την Ορθόδοξη Εκκλησία. Αλλά και ο περίφημος Λέων του Πειραιώς, που μετά την κλοπή του από τον Μοροζίνι (το 1687· την ίδια χρονιά που βομβάρδισε και τον Παρθενώνα), παραμένει εξόριστος στη Βενετία, φέρει επιγραφές στη ρουνική γλώσσα των Βίκινγκς μαρτυρώντας την παρουσία τους στο Πόρτο Λεόνε, το σπουδαιότερο έως σήμερα ελληνικό λιμάνι. Κι όχι μόνον ο Λέων, τριάντα ρουνικοί λίθοι μνημονεύουν τα ταξίδια και τη δράση των Βίκινγκς πολεμιστών στην Ελλάδα.

Η ίδια η δομή του κειμένου μαρτυρεί, κατά τη γνώμη μου, ένα πήγαινε έλα της σκέψης της συγγραφέως ανάμεσα σε Σκανδιναβία και Ελλάδα. Δεν είναι μόνο οι διασταυρώσεις στον χώρο της μυθολογίας, αλλά και τα πολλά μόνο που προτάσσει η Ελένη Σαραντίτη στις ενότητες του βιβλίου της (κυρίως από την ποίηση του Σεφέρη, του Ελύτη, αλλά και του Καβάφη, του Ρίτσου, του Καββαδία και άλλων) που μοιάζουν να υπομνηματίζουν συγγένειες ανάμεσα στους λαούς. Διακριτική επίσης, με ανάλογο σχολιασμό, είναι και η παρουσία της στο πρόσωπο του αφηγητή, όταν αφήνει για λίγο την εξιστόρηση και διατυπώνει ίδιες απόψεις.

Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου της, με τον τίτλο «Εκ των υστέρων», η συγγραφέας καταγράφει τα επιτεύγματα των «Ανθρώπων του Βορρά» όχι μόνο κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα, αλλά έως τις μέρες μας, στις τέχνες, στα γράμματα και στην επιστήμη.

Κι ο απόηχός τους ζωντανεύει κάθε φορά στο «Δαχτυλίδι των Νιμπελούγκεν» του Βάγκνερ ή τον «Άμλετ» του Σαίξπηρ. Όπως και οι θεοί τους είναι στη γλώσσα όλων όσοι μιλούν την αγγλική, αφού τα ονόματα των ημερών στο αγγλικό ημερολόγιο (Monday, Tuesday, Wednesday, Thursday) είναι τα ονόματα των θεών των Βίκινγκς. Monday είναι η ημέρα του Όντιν και Thursday είναι η ημέρα του Θορ (Thor). Του θεού που μάχεται τους «κακούς» με το τσεκούρι του στα παιχνίδια του μικρού μου Νικόλα.